

Olafur Eliasson: Verklighetsmaskiner

Vi har aldrig rubbats ur vårt läge

Timothy Morton

Det hände en lustig sak på vägen mot ekologisk medvetenhet: rummet kollapsade. Vi modernister och postmodernister hade räknat med att *platsen* skulle kollapsa, att all mening skulle gå upp i rök i den rena skillnadens eller den rena matematikens tomma eller tömmande rymd. Vi var alla beredda att fira slutet för platsen, som vi hade betraktat som ett irriterande otidsenligt och konservativt begrepp.

Men det var rummet som försvann medan platsen blev kvar. Emellertid rör det sig om en plats som inte längre är det behagliga begrepp vi är vana vid. Det begreppet hade uteslutande att göra med *mänskliga* platser. Nu har vi börjat inse att mänskliga platser existerar inom och vid sidan av tusentals och åter tusentals icke-mänskliga platser som överlappar, korsar och genomtränger ”våra” platser.

Genom ett force majeure har den antropocentriska copyrightkontrollen över platsbegreppet hävts. Och rummet har avslöjats som helt igenom antropocentriskt. Vilken förbluffande paradox. Men det är fullständigt logiskt. Rummet är i själva verket en projicering av en uppsättning mänskliga verktyg för att uppnå mänskliga mål, som när man mäter galaxens storlek eller färdas på en motorväg eller planerar en byggnad. Oavsett hur stort rummet är, så är rumsbegreppet i mänsklig skala, lätthanterligt och universellt tillämpligt.

Vi har intalat oss att det homogena, tomma ”rummet” har erövrat den begränsade, enskilda ”platsen”. Antingen är man en person som tycker att kategorin plats är en antikverad kuriositet, eller också är man en person som tycker att kategorin är värd att bevara *eftersom* den är antikverad. Det är på sätt och vis samma slags person. Den förra är den traditionella miljövänner. Enligt en sådan person bodde vi en gång i tiden på platser, och sedan i något slags olyckligt, syndafallsliknande ögonblick befann vi oss plötsligt hjälplöst svävande i rummet. Platsen är pålitlig och vänlig och ständigt närvarande: man kan besöka den, plantera saker i den, prata om sina minnen av den. Rummet är skrämmande och rubbar platsen ur dess läge (en undergrävande platsförskjutning), och man kan inte peka på det, så det är inte ständigt närvarande. Om man är den senare personen, rums-personen, tror man även på den här sortens plats – man är bara inte så förtjust i den. Man tycker att platsen är gammaldags, förtryckande, rörlighetsinskränkande. Kanske är enda skillnaden att man kanske är av uppfattningen att platsen helt och hållet är en illusion – en metafysisk konstruktion

som endast existerar i medvetandet på vilseledda, mindre sofistikerade människor som ännu inte bevistat en föreläsning i teori.

Båda dessa personer har fel. Och detta av ett antal mycket intressanta skäl. Trots hur det till synes förhåller sig är platsen *inte* ständigt och metafysiskt närvarande. Det är platsen som får oss att börja förstå att yttre sken och levande varelser är egendomligt oskiljaktiga på ett oroande, kusligt sätt som vi inte kan sätta fingret på. Och platsen tillhör inte uteslutande min mänskliga värld, så den är inte heller pålitlig. Någon annan varelse kan uppta och bebo den på ett annat sätt, och än viktigare: den varelsen kan ha en egen uppfattning av platsen som delvis (eller inte) sammanfaller med vår.

När vi tänker på förkroppsligande på det sättet blir det väldigt intressant. Påståendet att *We have never been disembodied* – att själen aldrig skilts från kroppen, att vi aldrig varit okroppsliga – vilket är titeln på Olafur Eliassons nyligen visade utställning på Mirrored Gardens strax utanför Guangzhou, betyder inte att vi är solida och pålitliga och närvarande. Okroppsligheten – som är vad rumsbegreppet egentligen handlar om – har visat sig vara det solida, metafysiska, ”pålitliga” begreppet, det vi kan lita till om vi vill invadera en indonesisk kryddskog (vilket vi gjorde under renässansen) eller starta ett propert industriellt jordbruk. *We have never been disembodied* implicerar *We have never been displaced*, att vi aldrig har rubbats ur vårt läge, aldrig trängts undan: vi befinner oss alltid mitt i något, eller snarare *mitt i ett antal saker*. Platsen är som ett rum fyllt med ett lyckligt överflöd av geometriska former, var och en unik och distinkt. Det som formerna uppenbarar har ingenting att göra med abstrakt utsträckning avsedd för bekväm antropocentrisk tillgång. Det som framträder är en myllrande värld av möjligheter, ett vimlande cocktailparty av kurvor och plan, som om varje form var en person med sin egen emotionella tidszon.

Genom att placera vackra, jättelika klot av tunt glas i en hög av spillror visar Eliasson oss något förunderligt: denna hög av saker som människor kastat bort är sin egen plats, inte bara en övergiven mänsklig sådan. Det är som om vi betraktade rumtiden runt två planeter, som om den på något magiskt sätt blivit synlig i form av metall och betong och trä: en ymnig värld, en rik värld – rik inte bara i den konventionella mänskliga betydelsen, utan snarare rik i sig.

Sedan 1970-talet har många förkunnat platsens död. Men det är nu fullständigt inaktuellt. Efter en vändning som ingen förutsåg (eftersom vi inte såg längre än till det mänskliga) har rummet allt annat än övervunnit platsen. Denna postmoderna *mem* var helt enkelt ett senkommet symptom på den moderna myten om överskridandet av de egna materiella villkoren.

Raka motsatsen har inträffat. Ur den verkligt postmoderna ekologiska tidsålderns synvinkel är det (fantasin om det tomma och friktionsfria) *rummet* som har kollapsat. ”Rummet” har visat sig vara en bekväm fiktion skapad av vita västerländska, imperialistiska människovarelser, på samma sätt som relativitetsteorin visade att den euklidiska geometrin är ett litet människoanstrukt område

i en mycket mer flytande gaussisk rumtid: dess räta linjer och dess uppfattning av rummet som en behållare duger bra som hjälpmedel om man vill runda Godahoppsudden och fortsätta till Kryddöarna – *Spice Islands*. Världen är så mycket mer oberoende av oss och så mycket mer upptågsrik än så. På samma sätt som Hermann Minkowski bevisade relativiteten med hjälp av geometri visar Olafur Eliasson i utställningen *Verklighetsmaskiner* att geometriska figurer har sitt eget liv, att geometrin inte bara är människans formgivning av en förut existerande tomhet. Enligt relativitetsteorin är ett ting i själva verket mer som en fontän än som en statisk klump: en upprörd våg. Och det finns alltid enskildheter i verkligheten som vi aldrig kommer att se, även om vi vet att de sker.

Rummet har kollapsat och *platsen* har framträtt i sin sant monstruösa, häpnadsväckande, förunderliga dimension, vilket vill säga dess icke-mänskliga dimension. Hur har det gått till? Nu när globaliseringens damm har lagt sig och vi har fått veta hur det ligger till med den globala uppvärmningen har vi människor upptäckt att vi befinner oss på en högst specifik planet med en högst specifik biosfär. Det är inte Mars. Det är jorden. Det har till mycket stor del att göra med vår medvetenhet om att vi lever i en sfär – biosfären – på en sfär – jordklotet. Denna medvetenhet har emellertid ingenting att göra med att vi håller hela världen i våra händer som vi i början av 1970-talet kanske trodde att vi skulle göra nu, särskilt om vi hade tagit intryck av fotografierna av jorden från månen. Att hålla världen i sin hand är en känsla av makt: vi skulle kunna krossa den här glasbollen om vi ville. I stället upptäcker vi att vi som betraktare av Eliassons glasglober är ”där”, att vi observerar ting som kommer glidande emot oss, de krafter som utgår från de icke-mänskliga sfärerna.

Vår upplevelse av planeten är inte något kosmopolitiskt flöde utan snarare en förunderlig känsla av att det finns alla möjliga sorters platser på hela skalan från smått till stort: matbordet, huset, gatan, området, jordklotet, biosfären, ekosystemet, staden, ekoregionen, landet, kontinentalplattan. Dessutom, och kanske viktigare: fågelbon, bäverdammar, spindelnät, valars vandringsvägar, vargterritorier, bakteriella mikroorganismer. Alla dessa platser är, liksom när det gäller begreppet rumtid, oupplösligt förbundna med olika sorters tidsskalor: middagar, familjebildning, evolution, klimat, (mänsklig) ”världshistoria”, DNA, hela livstider, semestrar, geologi; och återigen vargarnas, valarnas och bakteriernas tid. I utställningen ler och leker ett cirkusvimmel av kurvor och ytor som gör motstånd mot vår agenda. Det är som om konstnären inte drivit igenom sin egen vilja utan snarare begrundat innebörden av en ikosaeder eller ett invecklat nät av båglinjer som om det vore fråga om ett lejon eller en ek. Kurerat dem i betydelsen vårdat dem och låtit dem vara. När vi rör oss genom dem tonas våra kroppar av deras grundfärger: vi inser att vi är en form bland andra där vi släntrar fram eller tumlar runt med ett taggigt klot, en spetsig stjärna. Vi ler medan vi armbågar oss fram, befriade från bördan att befinna oss i mitten.

Så många skärningspunkter, så många skalor, så många icke-människor. Platsen har nu ingenting att göra med god gammal pålitlig beständighet. Det som upplösts är föreställningen om *ständig närvaro*: myten att någonting är verkligt såtillvida som det är konsistent och konstant ”där” eller på plats. Begreppet *rum* var alltid en närvaromaskin som fick saker och ting att framstå som konsistenta och solida, så att de blev lättare att kolonisera, förslava och plundra. Den ständiga närvaron ingick i en antropocentrisk koloniseringsstrategi. Den planetariska medvetenhet som vita västerländska människovarelser vagt anade i sina fantasier om Kryddöarna och världsomspännande handel är nu här, och den har ingenting att göra med den snabbt tilltagande deterritorialiseringen, med att känna sig fri och obunden. Det är nästan tvärtom. Vi befinner oss på insidan av mycket större *platser* än de som skapats av människor. Vems platser är det, för resten?

Det är *rummet* som har visat sig vara ett antropocentriskt begrepp, nu när vi är i stånd att tänka det utan myten om den ständiga närvaron. Såväl hyllningar av ödeläggelse som längtan tillbaka till gamla seder bär fiktionens prägel. Det är lika uppenbart för alla som är en del av infödda kulturer som för dem som har information om den globala uppvärmningen att det rör sig om historier som vita västerlänningar berättat för sig själva, och att de faktiskt utgör två sidor av samma mynt. Den ekologiska tidsåldern är platsens revansch, men det är inte samma plats som våra mor- och farföräldrar kände till. Det är inte någon organisk by vi lever i.

Platsen inbegriper i djupaste mening tiden, eftersom den inte står stilla utan kröker och vrider sig. När man närmar sig sin destination kan man ibland känna sig alldeles förvirrad. Kanske ökar man förstoringen på Google Maps för att försäkra sig om att man verkligen är framme. Det lokala är långt ifrån hela kunskapen eller det som går att veta. Det är bekant, vilket även betyder att det är kusligt (tyskans *unheimlich*, som är relaterat till *heimisch* och *heimlich*, ”bekant” och ”obekant”, ”intimt” och ”monstruöst” på en och samma gång). Närhet betyder inte självklarhet, det är bara att fråga någon som tittar på dammkvalster i ett svepelektronmikroskop. När omfattande företeelser som den globala uppvärmningen blir möjliga att tänka kommer de oss närmare. De är så enormt utspridda att vi inte kan få något direkt empiriskt grepp om dem. Vi anar dem vagt i ögonvrån medan vi ser informationen mitt i synfältet. Dessa ”hyperobjekt” påminner oss om att *det lokala i själva verket är det kusliga*. Rummet förflyktigas. Den prydliga, rena inramningen har runnit bort. Vi lever på ett gaussiskt klot där parallella linjer möts. Tingen kröks och viks. Rummets tomma rymd och oändlighetens flöde har avslöjats som trångsynta paradigmen.

Den holism som hävdar att helheten är större än summan av delarna vilar på en (falsk) föreställning om en friktionsfri, homogen universalitet eller rumslighet eller oändlighet. Den vilar kort sagt på en euklidisk, antropocentrisk geometri. Det som hyperobjekten tydliggör är att helheten alltid konstigt nog är *mindre* än summan av delarna. Ta de nya ”megastäderna” som exempelvis Houston. För arkitekter och stadsplanerare är megastäder svåra att sätta begrepp på: Var börjar de

och var slutar de? Kan man ens peka ut dem på något enkelt sätt? Och är det inte egendomligt att företeelser som är så uppenbart gigantiska och har ett så kolossalt stort inflytande på sin omgivning och på all världens ekonomier är så svåra att peka ut? Att vi inte utan vidare kan göra det beror djupast sett på att vi har letat efter helheter på fel ställe. Vi undrar hela tiden när bitarna kommer att bilda något mycket större. Men nu när vi verkligen är medvetna om det globala (till exempel den globala uppvärmningen) vet vi att en megastad är en plats bland andra platser som är större på insidan än på utsidan. Platser innehåller mångfalder. Platsen är kalejdoskopisk.

Vi människor är inte negerande monster som utplånar allt i vår väg: det var bara som vi européer och amerikaner inbillade oss när vi skövlade urskogen i Amazonas. Vi lever inte alls i den sortens värld, eftersom det strängt taget *inte finns något tomrum*: verkligheten är fullproppad med storheter av alla slag, och var och en utstrålar sin egen särskilda forma av plats, sin egen geometri – kanske mer exakt en spatiotemporal mångfald som rör sig i vågor, vibrerar av egen kraft. Vi människor är starkt sensibiliserade, kameleontiska varelser som ständigt försöker komma i samklang med andra varelser – faktum är att vi låter dem ge oss den rätta tonhöjden, måla oss med sina färger. Vi följer i kaskelotens kölvatten; vi har fjärilar i magen; vi är präglade på träden och mättade av vatten. Vi promenerar längs en mossbelupen mur.

NASA:s fotografier av ”jorduppgången” ser numera ut som charmiga och naiva relikter från en tid då det mänskliga övermodet fortfarande var mestadels ouppmärksammat; relikter från en ”rymdålder” som förflyktigas i de jättelika icke-mänskliga platsernas tidevarv. Vi har gått från att ha ”hela världen i våra händer” och ”I’d like to buy the world a Coke” till att inse att hela världen, även ”lilla” vi, är i klorna på ett gigantiskt väsen – nämligen oss själva, människosläktet, som vi nu vet är en geofysisk kraft i planetarisk skala. Denna förunderliga känsla av att existera på mer än en skalnivå samtidigt har ingenting att göra med det patos som är förbundet med att försiktigt hålla ett vackert blått klot i tomma rymden.

Men är fasa och melankoli de slutgiltiga och bästa sätten att bli medveten om denna mångfald av skalor? Vi människor låter platserna hända oss. Nu låter vi jättelika icke-mänskliga platser genomsyra våra världar. Olafur Eliassons verk låter oss bevittna detta häpnadsväckande perspektivskifte i slow motion. Till en början tycker vi kanske att detta skifte ter sig tyngande, smärtsamt och tragiskt, eftersom vårt herravälde över jorden har lett fram till den skenbart orimliga insikten att verkligheten aldrig varit enbart vår. Men Eliasson vill att vi överskrider tragedin, eller snarare låter tragedin komma till ro i *komedins* större rymd, de tusen olika kristallerna av papper, trä och stoft. När något bara är vad det är, när något är fångat i sin stil, så är det roligt. Vad kunde vara mer fångat i sin stil än en specifik geometrisk form? Ändå är denna stil aldrig fullt tillgänglig: vi kan aldrig se ett föremåls alla dimensioner samtidigt. Tingen är vad de är oberoende av oss, men aldrig som de ter sig. Tingen är luriga och lekfulla. Säg att man sammanför en stor mängd lekfulla

former: en spiral, en kub, en geodetisk sfär. Vilka är dessa egendomliga, vänliga clowner, var och en med sin egen agenda? Tillsammans med andra varelser bjuds vi in i ett rike som är mer lekfullt än vi väntade oss. Ekologisk medvetenhet innebär sist och slutligen att man kan dra på smilbanden.